

ДЛЯ ПАЭТА І СТАРШЫНІ САЎНАРКАМА

якая адказвала за камуністычнае выхаванне працоўных. Такім чынам, воляю лёсу маладая пара заняла ў БССР тыя ж пасады, якія займалі ў Маскве Ленін і Крупская. Шамардзіна і апраца пачала «пад Крупскую». Маякоўскі падчас адной з сустрэч у Маскве нават сказаў ёй: «Вось бы цябе апрануць!» На што яна пажартавала: «Дрэнная мае справы: раней ты імкнуўся распрануць мяне, а цяпер апрануць».

Нягледзячы на новы імідж, абумоўлены важнай ідэалагічнай пасадай, Шамардзіна не губляла сваёй жаночай прыцягальнасці. Паўліна Мядзёлка наступным чынам апісвае сваё першае ўражанне ад старшыні Галоўпалітасветы БССР: «Прыгожая жанчына ў сціплай, але густойнай сукенцы, на галаве павязаная шоўкавая чырвоная касынка, ...якісь час я не магла вачэй адарваць ад гэтай постаці, быццам уражаная нейкім незразумелым токам».

Прыкладна ў той жа час Шамардзіна знаёміцца з героем Першай сусветнай і Грамадзянскай войнаў, начальнікам мінскага ваеннага гарнізона Гаём, які «добра адгукаўся пра яе як пра жанчыну». Гай — шырока эрудзіраваны чалавек, які захапляўся музыкай і літаратурай, прабываў у Мінску нядоўга, на працягу 1924—1925 гадоў, пасля чаго накіраваўся на вучобу ў Ваенную акадэмію імя Фрунзэ ў Маскву.

Пра дзейнасць Шамардзіной на пасадзе старшыні Галоўпалітасветы сведчыць наступны эпизод. **У 1926 годзе яна адмяніла рашэнне галоўнага цэнзара рэспублікі Арэшнікава аб забароне спектакля БДТ-1 паводле п'есы Янкі Купалы «Тутэйшыя».** Як вядома, трэма'ера гэтага шматпакутнага прэма была прымеркавана да правядзення Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі, якая праходзіла ў Мінску з удзелам прадстаўнікоў беларускай руху ў эміграцыі. Беручы пад увагу сур'ёзнасць палітычнага моманту, а таксама асобу аўтара (за год да гэтага Купала атрымаў званне народнага паэта), калегія Наркамата асветы, а таксама рэспубліканскае партыйнае кіраўніцтва падтрымала рашэнне Шамардзіной. Быў знойдзены кампраміс. Галоўпалітасвету прызналі вінаватай у тым, што п'есу паставілі ў арыгінальным аўтарскім варыянце. Галоўлітбел — у тым, што зняў яе адразу ж пасля прэма'еры. Саму ж п'есу было дазволена прадставіць глядачу пасля аўтарскай перапрацоўкі і пакаяннага ліста, апублікаванага на старонках перыядычнага друку.

Акрамя кіравання Галоўпалітасветай, Шамардзіна з'яўлялася членам нарады жанаддзела ЦК КП(б)Б. У 1926 годзе яе абіраюць членам Мінскага гарадскога савета. Гэта дало Маякоўскаму глебу для новых жартаў «Сонка — член гарсавета». У пачатку 1927 года яе абіраюць на Усебеларускі з'езд саветаў ад Магілёўскай акругі.

У 1925 годзе адбылося знаёмства Шамардзіной з журналісткай, літаратарам, гарачай прыхільніцай тэорыі вольнага кахання Ларысай Рэйснер, якая ў якасці карэспандэнта «Известий» прыехала ў Мінск асвятляць працэс селькара Лапцкага. У 1926 годзе ў Мінску адбываецца яшчэ адно важнае знаёмства, гэтым разам з каханым Рэйснер, бліскім сябрам Льва Троцкага Радэкам. Актывіст таварыства «Далоў сорам!» прыехаў у сталіцу БССР з лекцыяй як рэктар Універсітэта працоўных Кітая імя Сунь Ятсена ў Маскве. Эксцэнтрычны, амаральны Радэк,

нягледзячы на непрыемную знешнасць, падабаўся жанчынам. Шамардзіна не стала выключэннем і, пасля асабістага знаёмства, пазнаёміла сталічную знакамітасць з мужам. Гэта адыграла ў лёсе Адамовіча фатальную ролю.

У наступным годзе, калі Адамовіч ужо стаў старшынёй СНК Беларусі, у Мінск прыехаў Маякоўскі. «Софка сястра» сустрэлася з ім на першым жа вечары паэзіі, які адбыўся ў былым будынку харальнай сінагогі. Другі вечар яна ўжо адкрывала сама. Потым ез-

Сям'я «незвычайнай канфігурацыі»: Брыкі—Маякоўскі. 1920 г.

дзіла да яго ў госці ў гатэль «Еўропа» і нарэшце запрасіла да сябе дамоў. Паэт у гасцях у важных наменклатурных работнікаў быў незвычайна нясмелы. Калі прыйшоў са службы Адамовіч, ён выбраў момант і шапнуў ёй: «Як цябе зваць пры ім — на «ты» альбо на «вы»?». Яна расмяялася і тут жа расказала пра страхі госця мужу. Яны пасябравалі.

У 1927 годзе Адамовіч быў прызначаны членам Прэзідыума Вышэйшага савета народнай гаспадаркі СССР, што прадугледжвала яго пераезд у Маскву. Шамардзіна рушыла ўслед за ім і неўзабаве заняла ў сталіцы адказную пасаду ў ЦК Усесаюзнага прафесіянальнага саюза работнікаў мастацтваў. Дзякуючы гэтай пасадзе яна ўваходзіць у кола тагачаснай савецкай артыстычнай эліты. Кватэру Адамовіча-Шамардзіной на Малой Броннай наведваюць Качалаў, Меерхольд, Міхоэлс, Сейфуліна, Ранеўская, Дзікі. Маякоўскі знаёміць Сонку з Ліляй Брык. З надрукаваных успамінаў Шамардзіной вынікае, што яе не абурыла і нават не здзівіла незвычайная канфігурацыя сям'і Маякоўскага. Шамардзіна называе кватэру, дзе жыла сям'я Маякоўскага—Брыкаў «сапраўдным савецкім домам і цудоўнай, моцнай сроднасцю тых, хто ў ім жыве». У той жа час яе «вантавала» ад старога, традыцыйнага «музейнага» побыту іншых савецкіх пісьменнікаў эпохі нэпу.

Трацкіст і актывіст таварыства «Далоў сорам!» Карл Радэк таксама спадабаўся Шамардзіной.

У Маскве Шамардзіна працягвала адносіны з Радэкам, што выклікала незадаволенасць Адамовіча і як дзяржаўнага дзеяча (Радэк быў трацкістам) і «як мужа». Тым не менш Адамовіч з Шамардзіной па яе просьбе наведвалі Радэка і надалей. Часам гэтыя візіты набывалі непрыстойны характар. Напрыклад, падчас аднаго з іх Радэк дэманстраваў гасцям нямецкія парнаграфічныя выданні.

У сталіцы пара пражыла да 1932 года, калі над галавой ужо

левай скроні, на якой маецца запечаная кроў».

У перадсмяротнай запісцы ён папрасіў прабачэння за свой непартыйны ўчынак у Сталіна, Мікаяна, камчацкіх таварышаў і, канешне, у жонкі: **«Даруй, мілая і родная Сонюшка. Працуй, Сонюшка, на карысць партыі за сябе і за мяне. Не магу вытрымаць сцяну недаверу да мяне. Твой Язэп».** Адразу ж пасля смерці Адамовіча Шамардзіна адправіла ў Крэмль тэлеграму наступнага зместу: «Тав. Сталін! Адамовіч заўсёды быў бальшавіком, клянуся маім жыццём і партыяй. Я хачу, каб Вы і партыя гэта ведалі». Неўзабаве, спрабуючы выратавацца ад непазбежнага арышту як «жонка ворага народа», яна накіравалася ў Маскву, спадзеючыся на дапамогу сталічных сяброў.

Аднак лёс Шамардзіной быў ужо прадвызначаны. У лістападзе 1937 годзе маскоўскія чэкісты арыштавалі ўдаву «начальніка Камчаткі». Яна абвінавачвалася ў незаконным пераходзе мяжы з Польшчай у 1921 годзе (такі эпизод сапраўды меў месца, калі фурман заблукаў і завёз камандзіраваную ў прымежны калгас Шамардзіну на польскую тэрыторыю), у сувязі з ужо расстралянымі ворагамі народа Радэкам, Путнам і намеснікам наркама асветы БССР Каранеўскім, а таксама ў захоўванні контррэвалюцыйнай літаратуры. Падчас следства Шамардзіна трымалася годна. Не губляла прысутнасці духу, нягледзячы на жahlівыя ўмовы, якія былі створаны для арыштаваных у Бутырскай турме. Паводле яе ўспамінаў, у турэмнай камеры, разлічанай на 20 чалавек, утрымлівалася 150—200 зняволеных, тыя нават спалі стоячы, прытуліўшыся адзін да аднаго. Следчых, у адрозненні ад сукамерніц, мала цікавілі яе культурныя сувязі — толькі палітычныя, нават тыя, якія не існавалі ў рэчаіснасці. У выніку паста новай асобай нарады пры НКВС СССР ад 22 снежня 1937 года Шамардзіна за «контррэвалюцыйную дзейнасць» атрымала 10 гадоў лагераў. Гэты тэрмін яна адбыла на поўначы Архангельскай вобласці.

Праз два гады пасля вызвалення яе паўторна арыштавалі супрацоўнікі Куйбышаўскага раённага аддзела УМДБ па Маскоўскай вобласці. Ізноў даставілі ў Бутырку. Адна з яе сукамерніц падчас следства па паўторнай справе ўспамінала: «На крайнім каля сцяны ложку я ўбачыла цудоўны светлы твар жанчыны сталага веку. Ці магла я падумаць, што тут, у скляпенні ажыве мінулае, ажывуць людзі, пра якіх напісаны цэлыя тамы, тыя, што былі і застаюцца гордасцю нашай культуры. Яны ўвайшлі, як блізкія, жывыя ў гэту камеру разам з Сонечкай Шамардзіной». Па-старамоднаму грасіруючы, старая бальшавічка распавядала пра сваё багаце на прыгоды і знаёмствы жыццё, маральна падтрымлівала сукамерніц, спрабавала напоўніць турэмны побыт нейкім сэнсам, прапануючы навукова-папулярныя размовы, бурымэ і іншае, рабіла падчас прагулак гімнастыку. Часта паўтарала: «Трэба дажыць да лепшых часоў...» Гэтым разам у маі 1949 года Асобая нарада прысудзіла «паўторніцу» да спецпасялення. Высылку яна адбывала ў Краснаярскі край ў горадзе Ігарка.

15 ліпеня 1955 года Ваенная калегія Вярхоўнага суда СССР адмяніла абедзве паставы Асобай нарады ў адносінах да Шамардзінай. Яе крымінальныя справы былі спынены за адсутнасцю складу злачынства. Адным з першых, хто падтрымаў жанчыну пасля вызвалення, быў Якуб Колас. Ён адразу ж адказаў на ліст, дзе яна паведамыла аб сваёй рэабілітацыі.

Пасля 17 гадоў зняволення Шамардзіна атрымала невялікі пакой у маскоўскай камунальцы ў Вялікім Харытоньёўскім завулку. Пісала ў ім вершы, паэмы, успаміны, застаючыся шчырай бальшавічкай. На схіле гадоў з дапамогай Лілі Брык яна атрымала месца ў пансіянаце старых бальшавікоў пад Масквой у Перадзелкіне, дзе і памерла ў 1980-м, на 86-м годзе свайго доўгага жыцця. Там жа была пахавана на мясцовых пасялковых могілках. Нават у сталым узросце яна не губляла аптымізму, прагі жыцця. 2 кастрычніка 1972 года «Зоська» Шамардзіна пісала сваёй старой мінскай сяброўцы Паўліне Мядзёлцы: «У дзень майго нараджэння сабраліся ўсе мае бабулькі чалавек да дзесяці, і ніводнага нават самага завалашчага мужычка».

Ужо ў пачатку XXI стагоддзя асоба Соф'і Шамардзіной трапіла ў поле зроку пісьменнікаў, у тым ліку Барыса Акуніна. Ён наступным чынам падсумаваў жыццёвы лёс гэтай, паводле яго ўласнага азначэння, «фам фаталь»: «Мне яе вельмі шкада, яна трапіла не ў тую краіну і не ў тую

Старыя сяброўкі — Соф'я Шамардзіна і Паўліна Мядзёлка. 1970-я гады.

эпоху. Падзьмуў ураган, панёс гэтую прыгожую пчолку ў сцюдзёную пустэльню. А ўсіх мужчын, якіх яна кахала (альбо рабіла выгляд, што кахала) ураган пазабіваў».

Сапраўды, ніхто з каханых Соф'і Шамардзіной не дажыў да старасці. Маякоўскаму, калі ён скончыў жыццё самагубствам было 36. Язэп Адамовіч застрэліўся ў 40-гадовым узросце. Старэйшы на год за Шамардзіну Путна быў расстраляны як «удзельнік вайскавай змовы» ў чэрвені 1937 года 50-гадовага «шпіёна» Гая расстралялі ў снежні 1937-га. 41-гадовы Леў атрымаў кулю як «вораг народа» ў лютым 1938-га «Трацкіст» Радэк быў забіты ў верхнеўральскім палітэзіятары ў маі 1939 года, калі яму яшчэ не споўнілася 55. Самы малады з каханых Шамардзіной пайшоў з жыцця Ансімаў, расстраляны ў чэрвені 1938 года, калі яму споўніўся толькі 31. На фоне гэтых трагічных смерцяў зусім шчаслівым выглядае лёс «караля паэтаў» Ігара Севярыніна, які ціха адышоў ад сухотаў у Таліне 20 снежня 1941 года.

Аляксандр ГУЖАЛОЎСКІ.